

ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧНИ И ХУДОЖЕСТВЕНИ ПАРАЛЕЛИ В ТВОРЧЕСТВОТО НА ВОЛКЕР, СМИРНЕНСКИ И ВАПЦАРОВ

ЕМИЛИЯ Н. СТАМАТОВА

Двете сияйни висини в българската и чехословашката пролетарска поезия — Христо Смирненски и Иржи Волкер — са идейно, тематично и до известна степен художествено близки. Колкото и да е невероятно, следващата кулминация на поетичното ни революционно слово — Никола Йонков Вапцаров — също се доближава до Волкер. Простотата на Волкеровата поезия, нейната интимна разговорност и искреност са великолепно продължени от нашия поет. Естествено лириката на Вапцаров остава вярна на заветите на първите творци на пролетарската литература у нас. Но тя се и различава от тях, защото Вапцаровите стихове трябваше да изпълняват функции, определени от новия исторически момент.

В България и Чехословакия често се прави паралел между пролетарските поети Христо Смирненски и Иржи Волкер, търсят се сведения за живия интерес на Никола Вапцаров към творчеството на чешкия лирик, загатва се за типологично сходство между двамата.

През 1926 г. в чешкия печат за първи път се споменава за близост между Смирненски и Волкер¹. Оттогава сравнения между двамата поети се срещат в почти всички бележки, очерци и статии, посветени на българската пролетарска литература. Във връзка с 30-годишнината от смъртта на Смирненски Българското посолство и Българският културен център в Прага издават специален брой на сп. „Bulharsko ve vystavbě“, посветен на твореца. В този брой В. Бехиньова помества статията „Христо Смирненски и Иржи Волкер“², в която изтъква различията в творческия характер на двамата поети. На отликите между тях се спира и литературният критик З. К. Слаби в очерка си „Поет на два свята“³.

Едно по-цялостно сравнение между Смирненски и Волкер предлага студията на чешката българистка Дана Хронкова „Смирненски в Чехия“⁴. Трудът съдържа подробен преглед на излезлите статии от чешки критици и учени, разглеждащи живота и поезията на Смирненски, както и преводите на неговите стихове. Част от студията изследва някои паралели между Смирненски и Волкер — близки моменти в творческото развитие, в жанрово отношение, във възприемането на тяхното творчество, засегнати са въпроси на стила на два-

¹ V. Bojadžieva. Bulgarische Lyriker, 2. IX. 1926, in Prager Presse.

² Bulharsko ve vystavbě, специален бр., 1953, с. 10.

³ Slovansky přehled, 1954, с. 7, р. 221.

⁴ Известия на Института за литература, 1960, кн. 9, 145—172.

мата поети. В заключение Дана Хронкова посочва: „Паралелът между Смирненски и Волкер е граден изключително върху близостта в житейската съдба и духовното сродство между тях.“⁵

Видният чешки българист Зденек Урбан дава висока оценка на нашия поет и също го сравнява с Волкер, „в живота и творчеството на които има много общи черти“, в предговора към сборника на Смирненски „Да бъде ден“, преведен на чешки език през 1953 г.⁶

У нас паралел между двамата творци прави известният литературен критик Минко Николов в своята дисертация върху творчеството на Смирненски. Емил Георгиев също се спира на близостта между двамата поети в студията си „Иржи Волкер, създател на чешката пролетарска поезия“⁷ и в преработения ѝ вид в предговора на българското издание на Волкеровите стихове⁸.

От по-ново време е статията на Николай Даскалов „Христо Смирненски и Иржи Волкер“⁹, посветена на социално-съчувствената лирика на двамата творци. Даскалов търси „сходствата в характера на изобразителната система, в идейно-социалната същност на типа на художествено-образно мислене, които съставят основата на техния метод“¹⁰.

Връзката между Вапцаров и Волкер е също предмет на изследване в българското и чешкото литературознание. Чешкият поет Ян Пиларж в един свой спомен за пътуване из България споделя: „Вапцаров ни напомня нашия Иржи Волкер. И двамата са имали юношески чиста вяра в социализма, и двамата са паднали в началото на своя път. И се зарадвах, когато открих в музея в бележника на Вапцаров бележка за Иржи Волкер, когото той е чувствувал като далечен свой другар.“¹¹ Друг известен чешки поет, Вилем Завада, заявява: „Нашият народ почита и обича Вапцаров, както почита Юлиус Фучик, Иржи Волкер, Владислав Ванчура...“¹².

Голяма е заслугата на Зденек Урбан за изнамиране на сведения за интереса на Вапцаров към поезията на Волкер. В свое изказване¹³ и в статията си „Никола Вапцаров и Иржи Волкер“¹⁴ Урбан пише: „Вапцаров обаче е по-близък до нас, отколкото до редица други народи. По-близък към нас го прави и неговият изненадващо жив, горещ интерес към прогресивната чешка култура и особено към творчеството на Иржи Волкер. Този факт принадлежи към най-интересните свидетелства за влиянието на Иржи Волкер извън границите на нашата родина.“ В своите изследвания чешкият учен се спира на причините, поради които Вапцаров обиква поезията на Волкер и изяснява как е станало запознанството му с тази поезия.

Пантелей Зарев в статията си „Никола Вапцаров. Светоусещане и поезика“¹⁵ загатва за типологично сходство между Вапцаров и Волкер. А Дора Колева в „Никола Вапцаров и Иржи Волкер“¹⁶ разкрива „аналогите в идейно-естетическите принципи на Иржи Волкер и на Никола Вапцаров, съзвучието в типа на тяхната поетична природа, което е важна предпоставка за въздействието на единия върху другия“¹⁷.

⁵ Пак там, с. 160.

⁶ Септември, 1958, кн. 10, 186—187 (по отзива за сборника).

⁷ Е. Георгиев. Иржи Волкер, създател на чешката пролетарска поезия. С., 1948.

⁸ Вж. също и предговора към: И. Волкер. Избрани произведения. С., 1949.

⁹ Литературна мисъл, 1978, кн. 10, 8—20.

¹⁰ Пак там, с. 9.

¹¹ Септември, 1959, кн. 9, с. 168.

¹² Пламък, 1979, кн. 12, 161—162.

¹³ В сб. Светът за българския поет Н. Вапцаров. С., 1979, с. 40.

¹⁴ Език и литература, 1965, кн. 3, 65—68.

¹⁵ Литературна мисъл, 1964, кн. 3, с. 171.

¹⁶ Литературна мисъл, 1980, кн. 1, 25—40.

¹⁷ Пак там, с. 25.

Настоящата статия предлага паралел на творчеството на тримата поети. Целта ѝ е да очертае сходни тематични и художествени тенденции в поезията на Волкер, Смирненски и Вапцаров. Поставянето на творчеството на Вапцаров в контекста на чешката пролетарска поезия, известна със своя художествен и творчески авангардизъм, ще спомогне за доизясняването на изключителното новаторство и на тримата творци. Чрез сравнението между Волкер, Смирненски и Вапцаров може да се разбере динамиката на литературните процеси, да се проникне в механизма на приемствеността и промените в традициите на литературата на социалистическия реализъм.

Трудно се прави паралел между близки поети, без да се има предвид обстановката, историческата епоха, в която те се оформят като личности. Времето, през което живеят Волкер и Смирненски, е изпълнено с революционен кипез. В световната история се записват велики събития — в Русия побеждава Октомврийската революция, революционната вълна залива цяла Европа. Из градовете и селата на Чехословакия и България избухват демонстрации и бунтове на гладните. През пролетта на 1917 г. Волкер е свидетел на избиване на демонстранти в родния си град, което оставя трайни спомени в младежката му душа. Преломът, който се извършва у него, е близък до прелома, който настъпва у Смирненски. Промяна в живота на нашия поет предизвиква Владайското войнишко въстание, което му разкрива смисъла на империалистическата война, значението на народния бунт.

Волкер и Смирненски се оформят идейно в период на силен революционен подем. Затова и техните стихове са силно и правдиво отражение на настроенията, възторзите и надеждите, обхванали пролетариата в ония бурни години — творбите им са поетичен еквивалент на революционното напрежение в милиони сърца. Волкер и Смирненски стават големи пролетарски поети. Те са от този тип творци, които се появяват в зорите на нова епоха и с правото на първи изричат неизречени преди тях слова. Те са между първите в общославянски и общоевропейски мащаб, които прилагат и развиват социалистическия реализъм в цялата му пълнота.

Вапцаров, техният достоен продължител, навлиза в поезията през прага на завода. До неговата поява в българската литература настъпват коренни промени. Великата Октомврийска революция и подемот на народния бунт променят съзнанието на редица наши талантливи писатели, които един след друг разрушават „рицарските си замъци“ — Хр. Ясенов, Ем. Попдимитров, Л. Стоянов, Г. Милев и др. Постепенно се оформя плеядата на септемврийските поети. Така от втората половина на 20-те години до началото на 40-те в условията на фашисткия режим у нас се заражда мощно прогресивно-революционно и антифашистко литературно движение, в чиито редове се включва Вапцаров. В революционните борби на българския пролетариат е настъпил нов етап, който изисква повече реализъм, по-голяма конкретност и съсредоточеност на художествения подход. Извършва се своеобразно „коригиране“ на революционния естетически идеал. Новото време ражда и новия тип поети. Случаят с Вапцаров е многократно срещан в световния литературен процес — ученикът се учи от учителите си, тръгва от техните художествени и творчески принципи, но в същото време им се противопоставя, преодолява и доразвива. Затова и в творчеството на Вапцаров социалистическият реализъм достига нов връх в своето развитие.

Волкер, Смирненски и Вапцаров не се явяват изведнъж, наготово като ярки пролетарски поети. Всеки от тях изминава своя път на идейно и творческо оформяне и накрая и тримата достигат до комунистическите прозрения, до новаторския подвиг. Волкер със стихосбирката „Тежък час“ отбелязва върха в своето творческо развитие. С „Да бъде ден“ Смирненски открива „празничен

ден на улицата на пролетарската поезия“ (по изразу на Г. Бакалов), а Вапцаров с „Моторни песни“ доказва, че е изключително самобитно явление в нашата литература.

* * *

При Волкер и Смирненски се наблюдава почти абсолютно идейно и тематично покритие. Двамата поети виждат социалните контрасти, създадени от капиталистическия строй, и ги отразяват в поезията си. Чешкият поет, както и Смирненски, опитва перото си и в прозата. Той оставя редица приказки и разкази, в които развива темата за моралната несъстоятелност на съществуващите обществени отношения. Волкер сам определя съдържанието на своите приказки като нравствено-социално. С особено силно въздействие са приказките „За Йони от цирка“ и „За милионера, който открадна слънцето“. Смирненски е прекрасен фейлетонист, който с хаплив сарказъм или убийствена ирония изобличава порядките на буржоазното общество. Той разказва за разочарованieto на младите хора от живота, изразява протеста им против войната и копнежа по нов свят („Очи“, „Слънцето“ и др.).

Тази линия на изобличение на капитализма и двамата поети блестящо осъществяват в лириката си. Особено е вълнуваща тяхната елегична поезия, посветена на жертвите на буржоазното антихуманно общество. Творбите им се изпълват с образи на работници, на обикновени, потъпкани от живота хора. Темата за социалната несправедливост става основна в поезията им. Трагедията на работническите семейства Волкер разкрива в „Балада за нероденото дете“, а Смирненски — в цикъла стихове „Зимни вечери“. В своята балада Волкер заклеймява нечовешкия труд, липсата на средства за живот, които тласкат човека към детеубийство:

Хиляди хора в света се обичат,
ала деца се не раждат —
нашето също не бива да се роди.
Туй не е грях,
бедност е туй.¹⁸

Но смисълът на баладата не е само в изобличението на капиталистическата несправедливост. Творбата е пронизана от полемика. За каква всеобща любов в съвременния свят може да се говори, щом като бедността убива любовта?

Нашият поет разкрива нерадостния живот на родените в капиталистическото общество деца. Неговите стихотворения от цикъла „Зимни вечери“ сякаш продължават Волкеровите:

А спрели за миг до фенера,
чувалчета снели от гръб,
стоят две деца и треперят
и дреме в очите им скръб.

Невинни, добри, малките гаврошовци падат в калта на живота, който постепенно ги погубва. Авторът с право отсича в прозаичната импресия „Босаногите деца“: „Два свята, единият е излишен!“. Тези два свята се сблъскват и в „Децата на града“, и в „Братчетата на Гаврош“. Поетът обрисова блестящата обстановка на богатия град и чрез контраста ѝ с бедняшкия вид на децата

¹⁸ Всички цитати са по изданието: Иржи Волкер. Гост в къщи. С., 1963.

внушава мисълта за социална несправедливост. И при Волкер, и при Смирненски децата на бедните загиват. Чешкият поет пише за неродените деца, а Смирненски показва унищожението на родените. Като че ли Волкер започва темата, а нашият поет я довършва.

Волкер и Смирненски притежават особена чувствителност към човешкото състрадание. Неслучайно основна тема в социалната им поезия става темата за защита на работниците, за ненавистта към експлоататорите. „Балада за очите на огняра“ е живо обвинение срещу нечовешката експлоатация на пролетариата. В образа на Антонин Волкер създава типичен образ на обречения на смърт работник в капиталистическото общество. Без нито един излишен образ Волкер прокарва мисълта (въпреки трагедията на героя), че работническата класа е най-революционната, най-жизнената класа, че само тя дава на човечеството светлината на новия живот. Образът на Антонин е близък до образа на слепия в едноименното стихотворение на Смирненски. Та нали и той загубва очите си, само че в пожара на рудника. Антонин и Слепият възплават социалните противоречия на буржоазното общество. От друга страна, може да се потърси връзка между образите на Антонин и на работника у Смирненски, който е „нов Прометей“. И двамата герои носят светлината, новото, доброто на човечеството.

Наред с трагизма на времето Волкер и Смирненски разкриват в стиховете си и класовата ненавист към експлоататорите. Чешкият поет дори написва „На рентген“ — творба, специално посветена на класовата омраза.

Образът на болния от туберкулоза работник е типичен за пролетарската литература на Чехословакия и България. На „жълтата гостенка“ Волкер посвещава стихотворението „Срам“, а Смирненски — цял цикъл стихове. Тъй като и двамата поети са страдали от коварната болест, те с много любов и съчувствие рисуват образите на болните работници.

Но кой е виновен, кой пречи на хората да живеят и се трудят щастливо? И двамата творци ясно съзират отговора на този въпрос — това е капиталистическият строй. И те гневно обръщат перото си към света на ситите и задоволените. „Лице зад стъклото“ на Волкер е страстно изобличение на буржоазния свят. Поетът олицетворява живота на богатите с първокласна сладкарница, изпълнена с музика, доволство, разкош и уют. Но картината на предстоящата гибел на капитализма, която Волкер създава, е изключителна по своята сила на въздействие. Колко е близък в този момент чешкият поет до Смирненски! Та нали и нашият творец категоричен, че единият свят е излишен. Та нали и Смирненски използва бляскавата обстановка в богатия град, за да внуши своите мисли за социална несправедливост и да изрече присъдата си над буржоазното общество, подобно на своя чешки брат.

Волкер и Смирненски показват пътя за избавление на пролетариата. В своите стихове те лишат за неизбежността на революцията. Тяхната вяра в нея е огромна. И ето какво най-много сближава Волкер и Смирненски. Вярата! Нея никакви неволи не могат да сломят. Колкото и убийствено да я притиска животът, той е безсилен пред нея! Но и двамата поети знаят, че за да бъде извоювана победата, освен вяра е нужна борба. Волкер ясно съзнава, че някой трябва да започне борбата. „Защо самият той да не направи това?“ — се пита поетът в „Цфтящото дърво“. Колко е близък Волкер до лирическия герой на Смирненски от стихотворението „Юноша“! И двамата виждат своето място в редовете на борците за свобода и щастие.

Красотата на борбата за социализъм съставлява съдържанието на естетическия идеал на Волкер и Смирненски. В сиянието на Октомври, по барикадите на пролетарските революции в Европа те виждат истинското величие на епохата. В подвига на безименните борци от революционната армия откриват

прекрасното, възвишеното и героичното. Волкер се възхищава от величието на живота в стихотворението „Жътва“. Той разкрива революционния подем на чешкия пролетариат. Показва милионната маса народ. Лирическият герой се опиянява от радостта при мисълта за близка победа. Обхваща го чувство на колективизъм. Той чувствава, че е:

в нивата клас,
буква,
препинателен знак!

Подобно на Волкер и Смирненски вижда силата на тълпите, тяхната историческа мисия. В неговите стихове също се откроява многоликият образ на масата. Той я рисува като бунтовна лавина, събаряща всичко пред себе си. Макар и да използва остарялата дума „тълпи“, поетът влага в нея ново съдържание — това е работническата класа, която се бори за социализъм:

В тълпите е скрита душата велика —
душата на новия свят.

Волкер и Смирненски съчетават мечтата за революционно преобразование с жаждата за борба, очакването на светлия ден с мечтата за подвиг. Централно място в поезията им заема революцията. Още в цикъла „Разпънато сърце“ от сборника „Гост в къщи“ Волкер възпява възможността за преобразование на света. Темата за революционната борба се открива и в стихотворението „Светото хълмче“. Негови герои са преданите борци за свобода на народа. Тържествената лексика, романтичната образност и емоционалната наситеност предават ярко революционните стремежи на пролетариата. Героите на Волкер са близки до лирическият герой на Смирненски от „През бурята“. В стихотворението бъдещата революция е предадена с чуден оптимизъм, озвучен от богатството на силни емоции. Вярата във величието и победата е озарена от готовността за саможертва.

Двамата поети изграждат и образа на класовоосъзнатия работник, който ще води борбата до победния ѝ край. У Смирненски той израства по-величествен. Стихотворението „Работникът“ го рисува като нова личност, като нов Прометей, пръскащ „рубинени огньове“ пред потъналия в „мрак човешки род“. У Волкер също се открива стремеж към разностранно разкриване на новия човек и акцентуване на неговата преданост към революцията.

Чешкият поет провъзгласява революционната борба за акт на тържество на хуманизма. Такова разбиране за нея предлага „Балада за съня“. Чрез съня на работника Ян поетът описва светлото бъдеще, в името на което:

Трябва кръв да се лее,
кръв за живота честит.
Меч са ръцете,
сърцето е щит!

За светлия утрешен ден е и шествието на трудещите се, описано от Смирненски в „Гневът на робите“:

А редят се тълпите бездомни и боси,
над стъгдите разлива се рев.
Като облак високо, високо се носи
и буботи червеният гнев.

Характерно за двамата поети е, че отъждествяват революцията с пролетта. Волкер прави това сравнение в „Пролет“, а Смирненски — в „Пролетта на робите“. Лирическият герой и в двете стихотворения с нетърпение очаква идването на „пролетта“:

А ще дойде тая огнена пролет.

И за двамата творци е ясно, че революцията е неизбежна. Рано или късно тя ще избухне и ще помете стария, прогнил строй. Макар и с цената на много жертви, победата ще бъде извоювана. Ще бъде построено новото общество, справедливо и хуманно. Вярата в бъдещето е толкова голяма, че им дава сили да мечтаят за раждането на новия живот. В „Строфи“ и „Раждане“ Волкер изкрива мечтата си по утрешния ден. Той с възторг говори за раждането на новото социалистическо общество. Копнежа си за светлото бъдеще Смирненски изразява в „Утрешният ден“ и „Каменарче“.

За комунистите Волкер и Смирненски е ясно, че борбата за свобода се води не само в Чехословакия и България, а навсякъде по света, където има потиснати. Идеята за интернационализма им е близка. Няма разлика между работниците от различните страни. Борбата навсякъде е еднаква. Ето защо поезията със съчувствие се отнасят към верните борци на делото, към водачите на масите. Неслучайно и у двамата поети се откроява творба, посветена на Роза Люксембург. Волкер изгражда образа ѝ символично. Тя е необикновен човек, отдал живота си за щастието на трудещите се. Смирненски дава на образа на немската героиня скулптурна внушителност. Нашият поет създава повече интернационални образи в сравнение с Волкер. Смирненски открива преданите борци навред — и в историята, и в съвременността. Те са именити и безименни — Спартак, Карл Либкнехт, човекът от народа Йохан и др. В тези образи поетът възпява революционните идеали, светлите чувства и копнежи на нашия народ.

Волкер и Смирненски са интернационалисти и когато пишат за Русия. Стиховете им я обгръщат с любов, славят я и защитават. С поезията им за Съветска Русия се ражда утвърждаващото начало на социалистическия реализъм в родните им страни. Тя предлага аргументи за оптимизъм, една от характерните черти на новия метод. Смирненски възпява възторжено и вдъхновено раждащия се Съветски съюз. Но наред с патетичните стихове за „червените ескадрони“, за „революционната Москва“ той пише и реалистични творби за положението там след незапомнената суша, настъпила в Поволжието през 1921 г. По този повод са създадени „Глад“, „В Поволжието“, „Поема за руското дете“. Волкер също обръща поглед към живота в Съветска Русия и написва стихотворението „Фотографии“. Двата поети убедително и реалистично описват глада в Поволжието и по този начин още веднъж изобличават антихуманността на буржоазното общество. Техните стихове са не само картина на страшното бедствие в една част на великата руска земя, призови за бързото подпомагане на гладувашите, но и тежка присъда срещу буржоазната власт, която се радваше на народното бедствие. Те са израз на отвращение от всеки, който търси повод да оклевети младата и героична съветска власт.

И Волкер, и Смирненски умират твърде рано, покосени от „жълтата стена“. Лирическият герой на техните последни стихотворения не тъжи, че умира. По-скоро той скърби, че не може да застане отново редом със своите другари, да продължи борбата и да изгори в нея.

Двата поети обогатяват поезията на страните си с нови идеи, с нови теми. Тяхното новаторство обаче изисква и нови форми. И тук се проявява различието между двамата творци. Смирненски няма възможност да проведе

докрай реформаторската си дейност в областта на формата. Затова той използва някои готови поетични средства от още непреодоляната напълно поетика на символизма. Но поетът изпълва тази поетика с ново звучене, в съзвучие с новото революционно съдържание. Той създава свой стил, различен от стила на символистите (въпреки че някъде наподобява стиха им). Изгражда демократична словесно-образна художествена система, която има за цел да доведе до съзнанието на широките народни слоеве едно революционно съдържание, пропито с нов исторически смисъл.

Ако се сравнят двата стила на писане, не може да не се забележи, че стилът на Смирненски е по-възвишен, по-патетичен, с по-тържествена лексика, докато стиховете на Волкер се отличават с простота на изображението. Няма ги грандиозните, внушителни, монументално изградени от Смирненски образи. Въздействието на Волкеровата поезия е по-различна. Творбите на чешкия поет със своята искреност, непринуденост и разговорност без всякакви затруднения проникват дълбоко в сърцата на читателите.

Тези черти на Волкеровата поезия са блестящо продължени от Вапцаров. Поетът излиза от традициите и тенденциите, създадени от Смирненски, но създава свой неповторим стил. Той съзнателно пише просто и честно, използвайки всекидневния разговорен език. По простотата на стиха, по топлата разговорност Вапцаров се доближава до Волкер и същевременно се различава от патетичния стил на Смирненски. Наистина лириката му остава върна на заветите на родоначалника на социалистическия реализъм у нас в основното, в най-главното. Но тя се и различава, защото нейните задачи са обусловени от друг исторически момент.

Но все пак откъде се явява тази близост в поетиката на Волкер и Вапцаров? Безспорно, колкото и да е самобитно и новаторско едно творчество, неговата праснова може да бъде само народностната традиция, националната поезия. Волкер, Смирненски и Вапцаров смело се опират на литературните ценности от миналото, учат се от своите големи предшественици. Използвайки опита на чешките класици, Волкер създава съвършено нов образец на борец за социално освобождение, съществено отличаващ се от героите на литературата на критическия реализъм. Творчеството му носи следи на своеобразна, но значителна връзка с чешкия фолклор. Още с ранните си стихове поетът неведнъж напомня за народните песни: понякога използва тяхната ритмика, въвежда в поезията си цяла редица прости народни разговорни изрази. Къде трябва да се търси влиянието на народното творчество върху поезията на Волкер насочва изказването на чешкия литературен критик и теоретик Зденек Нейедли: „Не толкова във формата, макар и тя да е явно народна, колкото в самия характер на неговата поезия.“¹⁹ Волкер си поставя задачата да съедини литературната си дейност с делото на пролетариата. Освен че практически разработва теория за изкуството на борещия се пролетариат, Волкер търси и силен поетичен образец, който намира в баладата на Ербен. Баладата се оказва най-подходящата форма, ясна и проста, а при това силно въздействаща. Продължавайки традициите на майсторите на чешката балада Челаковски, Ербен, Неруда, Волкер създава т. нар. социална балада и дава своя принос в развитието на чешката поезия.

Вапцаров също винаги се придържа към принципите на народната песен. Той претворява творчески различните фигури и похвати, без да те загубят основното си значение. Подобно на Смирненски и Вапцаров се учи от миналите творчески завоевания, от поезията на Ботев, Вазов, Яворов и др. Вапцаров изгражда свой стил, характерен за неговото поетично мислене, присъщо на чувствата и

¹⁹ З. Нейедли. За литературата и изкуството. С., 1961, с. 97.

темперамента му. И ако той изпреварва своите учители, това се дължи освен на големия му талант, още на едно преимущество — че живее непосредствено с бита и идеологията на работническата класа. Поетът си създава стил на обикновена беседа, на непринуден разговор. Защото си дава сметка за кого пише, Вапцаров създава поезия, която се отличава със своята искреност и простота. У него и най-обикновените думи придобиват художествен смисъл и стават прекрасно изразно средство за възплъщение на дълбоко идейно-емоционално съдържание.

Когато се говори за родство в поезията на Волкер и Вапцаров, трябва да се отбележи едно интересно обстоятелство, което обяснява неговата основа. От Чехословакия се завръща Георги Караславов, възпитаник на Карловия университет в Прага, горещ почитател на чешката култура и особено на поезията на Волкер. Той запознава Вапцаров със стиховете на чешкия поет. Освен това разговорите в Македонския литературен кръжок и особено в ателието на скулптора Николай Шмиргела, на които присъствува и Вапцаров, допринасят за популяризирането на поезията на Волкер. Нашият поет с любопитство разглежда сборника на чешкия творец с факсимиле на неговата епитафия. „Тя той е момче! И каква поезия!“²⁰ — възкликва Вапцаров, когато чува „Балада за очите на огняра“. Той се удивлява от „простотата, с която пишеше Волкер за най-сложните явления в живота и изкуството“²¹. Явно е, че Волкеревата поезия е намерила дълбок отзвук в мислите и чувствата на Вапцаров. Защото и двамата творци, макар и в различни години, посвещават живота и стиховете си на идеите, мечтите и стремленията на работническата класа. От творбите на Волкер Вапцаров по пътя на истинското, органично тълкуване и изживяване се е учил като всеки голям и вдъхновен майстор на словото. Той е „открил във Волкеревата поезия в решителните години на своето творческо зрелост една от опорите при търсенето на път към зрялото художествено майсторство“²².

Усвоил опита на пролетарските поети от 30-те години, Вапцаров става достоен продължител на Волкер и Смирненски. Подказаната от Христо Смирненски, доведена докрай у Иржи Волкер тенденция към отнасяне на поетичния стил в света на непосредствените материални усети получава у Вапцаров най-пълнен и завършен вид. Възторженият лиричен патос на Смирненски се заменя с по-интимни интонации, с обикновената разговорна реч.

Както Волкер и Смирненски, така и Вапцаров става певец на колективната воля, на колективните мечти, на колективното действие. Както своите предшественици, изправен пред повелите на времето, Вапцаров активизира всичките си духовни сили и постига съвършена хармония между чувство и мисъл. Той създава нов тип поетична структура и дава нов облик на българската пролетарска поезия. Вапцаров се оформя като най-самобитният пролетарски творец на 40-те години. А в същото време е най-близкостоящ до Волкер и Смирненски по мащабите на таланта си и по богатството на преживяванията си. Волкер и Смирненски изгарят от възторг и въодушевление пред предстоящата борба, а Вапцаров живее в жестокия двубой с „навъсеня, мръсен, зъл живот“. Волкер и Смирненски са „слънчеви“ деца на революцията, а Вапцаров — строг нейн редник.

Темите за борбата, за революцията, за социалната несправедливост, за бедния живот са основни и в поезията на Вапцаров. Всъщност тези теми са основни за цялата пролетарска поезия. Но освен с тях Вапцаров е близък до Волкер и с белезите на своята душевност. Реалният живот на нашия поет — моряк,

²⁰ Г. Караславов. Среци и разговори с Вапцаров. С., 1961, с. 109.

²¹ Пак там, с. 109.

²² Zdeněk Urban. Česká literatura. 1960, č. 3, p. 340.

огняр, комунист — отговаря на страстните мечти за пътешествия из морските ширини в стиховете на Волкер.

Чешкият поет написва „Балада за очите на огняра“, а Вапцаров — „Огняроинтелегентска“ и „Спомен“. Съдбата на огняра и при двамата поети е поразително еднаква, сякаш творбите са писани по едно и също време. В баладата на Волкер огнярът изгубва очите си, но:

в мрака сляп весела лампа разпръсква лъчи,
туй не е весела лампа — туй са човешки очи,
твоите очи, дето на целия свят се раздават
по-ясно да виждат и все да изгряват.

Огнярът на Вапцаров умира, но споменът за него остава жив:

Аз помня очите
на този огняр.
Как жадно поглъщаха тези очи
всички лъчи,
които случайно,
през сажди макар,
се вмъкваха рядко
в нашата клетка.

Образът на очите се среща често в творчеството на Волкер и Вапцаров. В стиховете на чешкия поет преминава символичният образ на новите очи, които позволяват да се види по новому светът, остро да се почувствуват неговите мрачни и светли страни, по-добре да се разбере смисълът на живота. Образът на очите у Волкер символизира възприемането и отношението на човека към света. Човешките очи са „велико море“, което познава правдата. Образът на очите се разкрива и в „Лице зад стъклото“ на чешкия поет, и в „Кино“ на Вапцаров. А Волкер има и отделно стихотворение „Очи“.

Очите и морето са характерен белег на метафоричността в художествено-изобразителната система на двамата творци. Морето в стиховете на Волкер изразява мечтите и бляновете на поета. А в творбите на Вапцаров то представя една реалност. Особено близки по замисъл и настроение са „Море“ на Волкер и „Писмо“ на Вапцаров.

Там от брега на остров Кърк, от каменния бряг
шест тъжни дни морето дирих от зори до мрак
и не видях море —...

споделя с горчивина и болка чешкият поет. Нашият творец също с тъга пише за изгубените надежди, за угасналите мечти, за потъпканата вяра в човека:

Ти помниш ли
морето и машините
и трюмовете, пълни
с лепкав мрак?

Но тъжното настроение не владее изцяло двете стихотворения. Виждайки морето от трудещи се, Волкер с възторг заявява:

О, вас, работници, от жарко слънце обгорени,
които раждате море и от морето сте родени.

Лирическият герой е обзет от надежда, когато открива новото:

което ме възпира
да не пробия
своя
слепоочник.

Борбата и светлото бъдеще осмислят неговия път.

Почти навсякъде в поезията на Волкер и Вапцаров има известно различие. Времето е сложило своя отпечатък в техните творби. Естествено не може, а и не трябва да се търси пълна адекватност в тематично и художествено отношение в творчеството на двамата поети. По-скоро може да се говори за известни частични сюжетни сходства в поезията на Волкер и Вапцаров. И тук да се търси известно влияние на чешкия поет върху Вапцаров. Внимателният анализ показва, че десетилетие по-късно нашият поет стига до близки на Волкер идейни и художествени схващания.

Стиховете на двамата творци, макар и разделени от стотици километри, от различни народи и десетилетия, показват удивителна близост. Те разкриват една закономерна наследственост в развитието на поетичното виждане, в характера на лирическият герой, в революционността на поетите.

Националните особености на народната душевност и историческото развитие на действителността определят мислите и настроенията в техните творби. Последните им стихове са затрогващо скромни:

Почива Иржи Волкер тук, поет, а не герой!

— пише в своята „Епитафия“ Волкер. Последните стихове на Вапцаров отразяват идеите на един следващ етап от класовата борба:

Аз паднах. Друг ще ме смени и ... толкоз.
Какво тук значи някаква си личност!

Волкер и Смирненски не осъществяват своя силен копнеж да паднат в борбата за светлия утрешен ден. Вапцаров загива героично с песен в тунела и така довежда борческия устрем на двамата свои предшественици до кулминация в революционния класов двубой. И сбъдва се неговото пророчество, защото:

да умреш, когато
се отърсва
земята
от отровната си
плесен,
когато милионите възкръсват,
това е песен,
да, това е песен!

Вапцаров събира в поезията си най-доброто от Смирненски и Волкер. В неговите стихове пламенността на Смирненски се смесва с интимната човешка разговорност на Волкеровата поезия. Това са може би най-характерните черти, които ги сближават, след общата им социална принадлежност, която дава основата на тяхното сродство.

Появата на Волкер и Смирненски не е изолирано явление. Тя е подготвена от цялото обществено-историческо развитие на Чехословакия и България. И това е напълно обяснимо. Защото колкото и самобитен талант да е Смирненски, подобни на него поети се създават и в други страни. Волкер и Смирненски живеят в едни и същи години, оформят се под влиянието на еднакви исторически събития. Оттук се явява и общото в тяхното творчество — сходни идеи, близки теми. Паралелът Волкер—Вапцаров от своя страна разкрива невероятно продължаване на една поетическа линия в две различни literатури и при това с пълно запазване на националните белези.

Общото за тримата поети е преливането на човека в твореца, на художника в революционера. И тримата поразяват със своята човешка простота и обаяние. Те се стремят да открият нещо лично индивидуално в съдбата на всеки работник. Затова за тях с пълна сила важат думите на Гьоте: „Колко хубаво е, когато един прекрасен човешки дух съумява да изрази онова, което се отразява в него“.

Едва ли съществува друго подобно родство в литературата на Чехословакия и България. То се определя от характера на поезията на тримата творци. Времето е единственият фактор, който определя всяка мисъл и настроение. Волкер, Смирненски и Вапцаров много добре се допълват. Прегледът на цялостното им творчество поднася изненадата, че те съществуват като своеобразно взаимно продължение.